vzhledem ke své pravomoci odpovídají za vedení nepřátelských akcí. To zahrnuje všechny příslušníky ozbrojených sil, ale z civilistů pouze na ty, kteří jsou jako veřejní činitelé nebo osoby reprezentující vládu legálně pověřeni podporovat, či plnit válečné úsilí. Nepodařilo se však prokázat, že Akayesu spadal do této kategorie.[292]

Tento patrně nejcitovanější z dosavadních rozsudků Mezinárodního tribunálu pro Rwandu je na jedné straně vysoce oceňován pro precedentní interpretaci a aplikaci zločinu genocidy na podmínky etnického konfliktu v Rwandě a kvalifikaci sexuálních násilných činů jako zločinů proti lidskosti. Na druhé straně se někdy kritizuje příliš vysoký standard pro prokázání odpovědnosti civilistů za válečné zločiny.[293] V každém případě jde o významný praktický příspěvek Tribunálu pro Rwandu k obohacení výkladu jednotlivých skutkových podstat zločinů podle mezinárodního práva.

3.3. Perspektiva mezinárodního trestního soudnictví - nové tribunály ad hoc?

Mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu jsou z hlediska časového i z hlediska logiky právního vývoje předchůdci stálého mezinárodního trestního soudu. Statut Mezinárodního trestního soudu (1998) tak nemusel navazovat jen na 50 let starý precedent poválečného postihu válečných zločinů a dalších zločinů podle mezinárodního práva. Naopak, vývoj v oblasti smluvního i obyčejového práva byl již ze značné části promítnut ve statutech *ad hoc* tribunálů, na které mohl Statut MTS zejména v otázce materiálního práva (definice zločinů) navázat, případně provést jen určitá upřesnění a doplnění. K tomuto budoucímu Mezinárodnímu trestnímu soudu se dnes upírají mnohá očekávání, ale na jeho vznik bude třeba ještě nějakou dobu čekat, protože Statut (přijatý jako mnohostranná smlouva) potřebuje 60 ratifikací k tomu, aby mohl vstoupit v platnost. I když nakonec vstoupí v platnost, nový Soud nebude moci stíhat zločiny, ke kterým v mezidobí došlo. Tento zdánlivý paradox je vysvětlitelný tím, že Statut MTS nebude působit retroaktivně. Kromě toho některé významné státy odmítají tento Statut podepsat i ratifikovat, i když jinak se stavějí pozitivně k *ad hoc* tribu-

[292] Ibid., §§ 6.5., 7.1.

[293] Srov. D.M Amann, Prosecutor v. Akayesu. Judgment by the International Tribunal for Rwanda on charges of genocide and international crimes of sexual violence, *AJIL*, vol. 93, 1999, No. 1, s. 195-199.

nálům ustaveným Radou bezpečnosti. Klade se proto otázka, zda dosavadní praxe tribunálů OSN má, a bude mít i na příště své opodstatnění.[294]

Již současný vývoj v této oblasti dává jednoznačně za pravdu těm autorům, kteří tvrdí, že nic z právního hlediska nebrání tomu, aby zřizování dalších *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů pokračovalo (před zahájením činnosti MTS i poté).[295] Takový postup může být naopak i politicky vhodný a potřebný. Jakkoliv se již objevily úvahy o možnosti zřídit takové tribunály pro Kambodžu, Východní Timor, popř. jiné země, kde v dávnější či zcela nedávné minulosti docházelo k masovému páchání zločinů podle mezinárodního práva, dosud nebyly podniknuty konkrétní kroky. V průběhu roku 2000 se zájem mezinárodního společenství mimo jiné obrátil k otázce stíhání zločinů proti lidskosti, spáchaných zejména v průběhu r. 1999 na Východním Timoru. Protože indonéské úřady, přes dané sliby o postihu pachatelů těchto zločinů podle vlastního trestního zákona, nedostatečně spolupracují s Přechodnou správou OSN na Východním Timoru (*United Nations Transitional Administration in East Timor*), Rada bezpečnosti na základě doporučení Vyšetřovací komise pro Východní Timor z 2.2.2000 začala zvažovat zřízení mezinárodního tribunálu pro lidská práva. Ten by byl složen ze soudců jmenovaných OSN, a měl pravomoc přijímat stížnosti a soudit osoby obviněné ze zločinů spáchaných na Východním Timoru od ledna 1999. Vzhledem k nesouhlasu ze strany Indonésie a obavám z veta Číny však Rada bezpečnosti do konce r. 2000 nerozhodla podle kapitoly VII Charty o zřízení takového tribunálu.[296] V současné době je proto nejblíže vzniku tribunál pro Sierra Leone.

V této západoafrické zemi totiž v posledních letech probíhá občanská válka, která vypukla již v r. 1991 a s určitými přestávkami pokračuje na různých částech území Sierra Leone do současnosti. Přestože na sebe nepoutala takovou pozornost mezinárodního veřejného mínění jako konflikty v bývalé Jugoslávii a ve Rwandě, byly činěny mnohé kroky k uklidnění situace jak na regionální úrovni (v rámci Hospodářského společenství států západní Afriky - ECOWAS), tak na univerzální úrovni (Rada bezpečnosti OSN). Do země byla též vyslána mírová mise OSN (UNAMSIL). Přesto byly v Sierra Leone spáchány mnohé

[294] Srov. Ch. Staker, Will There be a Role for Other International Criminal Tribunals after the Establishment of an ICC?, *International Law FORUM du droit international*, zero issue, 1998, s. 17.

[295] Srov. zejm. Č. Čepelka, op. cit. 213, s. 915.

[296] Srov. B. Cochrane Alexander, East Timor: Will There Be Justice?, *Human Rights Brief*, vol. 8, 2000, No. 1, s. 5-7.

velmi závažné zločiny proti obyvatelům této země i proti personálu OSN, které dosud nebyly potrestány, a hrozí, že vzhledem k široké amnestii by nemusely být stíhány ani v budoucnu. Mírová dohoda z Lomé, podepsaná 7.7.1999, totiž předvídá všeobecnou amnestii spolu se zahájením národního procesu pravdy a usmíření (čl. IX a XXVI).[297] Zvláštní zástupce generálního tajemníka OSN však při podpisu této dohody připojil prohlášení, že ustanovení o amnestii se nebudou vztahovat na zločin genocidy, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a jiná závažná porušení mezinárodního humanitárního práva.[298]

Rozhodujícím krokem ke zřízení mezinárodního tribunálu pro Sierra Leone se stala rezoluce Rady bezpečnosti 1315 (2000) z 14.8.2000, která požádala generálního tajemníka OSN vyjednat dohodu s vládou Sierra Leone o zřízení nezávislého zvláštního soudu, jehož jurisdikce by se vztahovala na zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a jiná závažná porušení mezinárodního humanitárního práva, jakož i na některé zločiny podle práva Sierra Leone, spáchané na území tohoto státu.[299] Na základě tohoto mandátu proběhly negociace mezi týmem OSN, jmenovaným generálním tajemníkem, a zástupci vlády Sierra Leone. Výsledkem těchto jednání bylo vypracování textu Dohody mezi OSN a vládou Sierra Leone o zřízení Speciálního soudu pro Sierra Leone, jejíž přílohou je Statut tohoto soudu.

Právní povaha Speciálního soudu pro Sierra Leone vyplývá z jeho konstitutivního instrumentu. Na rozdíl od Mezinárodních tribunálů pro bývalou Jugoslávii a Rwandu, které byly zřízeny rezolucí Rady bezpečnosti a představují tak subsidiární orgány OSN, předpokládaný Speciální soud bude mít smluvní bázi v podobě dohody mezi OSN a vládou Sierra Leone. Přes svůj název je Speciální soud v podstatě mezinárodním soudem *sui generis*. Jeho právní základ je mezinárodněprávní, ale bude mít smíšenou jurisdikci a složení. Aplikovatelné právo, podle kterého bude soudit zločiny, zahrnuje jak mezinárodní právo, tak právo Sierra Leone. Také složení Soudu je smíšené a bude zahrnovat jak mezinárodní soudce, jmenované generálním tajemníkem OSN, tak soudce ze Sierra Leone. V soudních senátech i v Odvolacím senátu budou mít mezinárodní soudci většinu. Podobně je tomu s dalšími úředníky Soudu. Prokurátora bude jmenovat generální tajemník OSN, jeho zástupce pak vláda Sierra Leone, a to vždy po konzultaci s druhou stranou. Protože tento Soud se zřizuje na základě smlouvy,

[297] Text Mírové dohody z Lomé viz UN Doc. S/1999/777.

[298] Srov. Report of the Secretary-General on the establishment of a Special Court for Sierra Leone, UN Doc. S/2000/915 (4.10.2000), s. 5, § 23.

[299] Srov. UN Doc. S/RES/1315 (2000), § 1-2.

není zakotven v existujícím administrativním systému OSN, ale vztahy s ním upravuje Dohoda (např. výsady a imunity), popř. budoucí ujednání. Sídlo Soudu bude na území Sierra Leone. K dořešení ještě zbývá důležitá otázka finančního mechanismu (čl. 6 Dohody), na základě kterého by se hradily výdaje Soudu.[300]

To jsou základní odlišnosti Speciálního soudu pro Sierra Leone od dosavadních tribunálů OSN, s nimiž má ovšem nový Soud na druhou stranu mnohé společné znaky. Určité odlišnosti jsou pak vždy odůvodněny specifiky konfliktu v Sierra Leone a nic nemění na základním konstatování, že jde o další mezinárodní trestní tribunál. Jeho fungování bude založeno na principu konkurenční pravomoci, s přednostní ve vztahu k vnitrostátním soudům Sierra Leone (čl. 8), avšak pouze k těmto soudům. Přednostní jurisdikce se nevztahuje na soudy třetích států, od kterých nemůže ani vyžadovat předání osob, obviněných ze spáchání zločinů v Sierra Leone. Právní základ v dvoustranné smlouvě Soudu neumožňuje (na rozdíl od mnohostranné smlouvy nebo rezoluce Rady bezpečnosti) vyžadovat spolupráci od jiných států. To je právě zásadní odlišnost jak od tribunálů OSN pro bývalou Jugoslávii a Rwandu, tak od Mezinárodního trestního soudu, předvídaného na základě Římského statutu. V této souvislosti se ovšem klade otázka efektivity postihu osob obviněných ze zločinů, které uprchly z území Sierra Leone především do sousedních států, popř. i jinam. Těžko lze předpokládat sjednání mnohostranné smlouvy k tomuto účelu. Jako pravděpodobnější cesta se jeví uzavírání kolaterálních dvoustranných smluv s dalšími (zejm. africkými) státy pro zajištění spolupráce se Speciálním soudem pro Sierra Leone. Podle čl. 10 Dohody, který upravuje jeho právní subjektivitu, ostatně Speciální soud může uzavírat dohody se státy, které mohou být nezbytné pro výkon jeho funkcí. Nic by však také nebránilo Radě bezpečnosti, aby případně Soud pro tyto účely vybavila pravomocemi, odvozenými z kapitoly VII Charty OSN.[301]

Příslušnost *ratione materiae* tohoto Speciálního soudu bude širší než u předchozích dvou tribunálů OSN. Patří do ní totiž jak zločiny podle mezinárodního (humanitárního) práva, tak i některé trestné činy podle práva Sierra Leone. To je určité specifikum oproti dosavadní praxi mezinárodního trestního soudnictví, ale

[300] Rezoluce Rady bezpečnosti 1315 (2000) spíše počítala v § 8 (c) s dobrovolnými příspěvky, ale zpráva generálního tajemníka naznačuje, že připadají v úvahu i jiná řešení, od rozpočtu OSN až po financování ze zdrojů Sierra Leone s mezinárodní pomocí. Odhadované výdaje na první rok činnosti Soudu přitom činí podle platových tabulek OSN částku 22 milionů USD. Srov. Report ..., op. cit. 298, s. 11-13.

[301] Viz Report, op. cit. 298, s. 3, § 10.

vyplývá z konkrétních podmínek konfliktu v této zemi a z potřeby řešit danou situaci (zejm. čelit riziku beztrestnosti alespoň u nejzávažnějších porušení). Zařazení jednotlivých kategorií zločinů do Statutu vychází z doporučení obsaženého v rezoluci Rady bezpečnosti 1315 (2000). První dvě kategorie, tj. zločiny proti lidskosti (čl. 2) a porušení článku 3 společného Ženevským úmluvám a Dodatkovému protokolu II (čl. 3), přebírají doslova shodná ustanovení Statutu Mezinárodního tribunálu pro Rwandu a po obsahové stránce odpovídají i skutkovým podstatám, zařazeným pod zločiny proti lidskosti a válečné zločiny ve Statutu Mezinárodního trestního soudu (1998). Vesměs jde o porušení pravidel, považovaných za součást obecného mezinárodního práva obyčejového. Ze zločinů podle mezinárodního práva, definovaných ve statutech jiných mezinárodních tribunálů, zde však chybí zločin genocidy. Tato mezera je vysvětlitelná nedostatkem důkazů o tom, že masové vraždění v Sierra Leone bylo v kterékoli fázi konfliktu pácháno proti určité národní, etnické, rasové nebo náboženské skupině s cílem zničit tuto skupinu jako takovou. Proto bylo rozhodnuto genocidu do Statutu Speciálního soudu pro Sierra Leone vůbec nezařazovat.[302]

Kromě výše uvedených zločinů definuje dále Statut i jiná závažná porušení mezinárodního humanitárního práva (čl. 4), která zčásti odrážejí existující obyčejové právo, zčásti představují inovační prvky. Výběr skutkových podstat není náhodný, ale vychází z porušení typických právě pro konflikt v Sierra Leone. První případ představují (a) úmyslné útoky proti civilnímu obyvatelstvu jako takovému nebo proti jednotlivým civilistům, kteří se aktivně neúčastní nepřátelských akcí a do jisté míry i (b) „úmyslné vedení útoků proti personálu, zařízením, materiálu, jednotkám či vozidlům účastnícím se humanitární pomoci nebo mírové mise v souladu s Chartou OSN, pokud mají nárok na ochranu, poskytovanou civilním osobám či civilním objektům podle mezinárodního práva ozbrojených konfliktů". Za splnění uvedené podmínky se totiž i na členy mírových misí (*peacekeeping personnel*) hledí jako na civilisty. Jde o zvláště ohroženou skupinu, která si vzhledem k humanitární či mírové misi zaslouží speciální ochranu.

Poněkud jiným případem je (c) únos a nucený nábor dětí mladších 15 let do ozbrojených sil za účelem jejich využívání k aktivní účasti v nepřátelských akcích. Rozsáhlá účast dětských bojovníků totiž představuje smutné specifikum ozbrojeného konfliktu v Sierra Leone. Není sporu o mezinárodněprávním zákazu náboru dětí do ozbrojených sil, který nejprve stanovil čl. 4 odst. 3c) Dodatkového protokolu II (1977), poté čl. 38 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte (1989). Sporné může být pouze to, zda z obyčejového mezinárodního práva již vyplývá i individuální trestní odpovědnost pachatele takového jednání, což poprvé formuloval čl. 8 odst. 2 (b) (xxvi) Statutu MTS (1998), který dosud nevstoupil v platnost. Statut Speciálního soudu ovšem na rozdíl od citovaných předloh kriminalizuje pouze „únos a nucený nábor", tedy zřejmě jednání trestné podle mezinárodního práva.[303]

I kdyby však nebyly všechny aspekty uvedených činů pokryty obyčejovým právem, Statut přijatý ve formě smlouvy mezi OSN a vládou Sierra Leone poskytuje sám dostatečný právní základ pro jejich trestní postih. Totéž platí *mutatis mutandis* i pro trestné činy podle práva Sierra Leone, vyjmenované v čl. 5 Statutu. Zde pojmově nikdy nepůjde o zločiny podle mezinárodního práva, avšak relativně vysoká společenská nebezpečnost a vysoká frekvence páchání těchto činů na území Sierra Leone opodstatňují jejich svěření do věcné kompetence Speciálního soudu. Jedná se o dvě skupiny činů: jednak trestné činy zneužívání dívek (mladších 13, resp. 14 let) a jejich únos k nemravným účelům - podle zákona o předcházení krutosti vůči dětem z r. 1926, jednak úmyslné ničení majetku, zejména žhářství - podle zákona o zlovolných škodách z r. 1861. Je zřejmé, že v důsledku aplikace dvou právních systémů se znaky skutkových podstat budou řídit a posuzovat buď podle mezinárodního nebo podle vnitrostátního práva. Podle povahy činu se také budou lišit pravidla dokazování, a proto se podle čl. 14 Statutu bude Jednací řád Mezinárodního tribunálu pro Rwandu používat pouze přiměřeně. Soudci Speciálního soudu si budou moci přijmout dodatečná pravidla, anebo v přiměřené míře aplikovat trestní řád Sierra Leone z r. 1965. Zřejmě i z těchto důvodů se počítá s tím, že soudci i další pracovníci Speciálního soudu budou převážně pocházet ze západoafrických států a zemí Britského společenství (*Commonwealth*), jež sdílejí společný jazyk a právní systém *common law*.[304] Ostatně i podle čl. 24 Statutu má být pracovním jazykem Soudu pouze angličtina, a to na rozdíl od stávajících tribunálů OSN, kde se uplatňuje navíc i francouzština.

Jestliže otázka časové a místní příslušnosti Soudu byla již zmíněna výše, zbývá ještě problematika příslušnosti *ratione personae*. V souladu se zadáním obsaženým v rezoluci Rady bezpečnosti 1315 (2000) se Speciální soud zřizuje ke stíhání osob, které nesou za zločiny odpovědnost největší (§ 3 rezoluce, resp.

[302] Ibid., s. 3, § 13.

[303] Ibid., s. 4, § 17-18.

[304] Ibid., s. 5 a 11, § 19-20, 59.

čl. 1 Statutu). Za „nejvíce odpovědné" osoby se považují političtí a vojenští představitelé a další osoby s velitelskou pravomocí v rámci hierarchie velení. Vzhledem ke zvláštnostem konfliktu v Sierra Leone však z kompetence Soudu nejsou nutně vyňaty ani děti ve věku mezi 15 a 18 lety, pokud se dopustily mimořádně závažných zločinů. Otázka trestního stíhání dětí za zločiny proti lidskosti a válečné zločiny ostatně představovala vážné morální dilema, protože více než jinde, právě v tomto konfliktu byli dětští bojovníci nejprve obětí únosů a násilného náboru do ozbrojených sil, psychického a fyzického zneužívání, podávání drog, apod. Pod vlivem extrémních podmínek se ovšem z obětí stávali postupně obávaní pachatelé mimořádně krutých a závažných zločinů. Vzhledem k tomu, a na přání vlády i občanů Sierra Leone, se do Statutu Speciálního soudu dostala možnost stíhat též osoby, jež byly v době spáchání ve věku od 15 do 18 let. Na zvláštnosti stíhání mladistvých pachatelů pamatují ustanovení čl. 7 - zejména zřízením senátu pro mladistvé, dále důrazem na rehabilitaci a znovuzačlenění do společnosti, zvýšenou ochranou procesních práv mladistvých i možností využívat výchovných a nápravných opatření, včetně programů organizací na ochranu dětí. V souladu s čl. 19 je u mladistvých vyloučen trest odnětí svobody.

V ostatních aspektech, zejména organizačních a procesních, se Statut Speciálního soudu velmi podobá Statutům Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii a zvláště Mezinárodního tribunálu pro Rwandu. Podstatným rozdílem však je to, že Speciální soud bude mít svůj vlastní Odvolací senát, odlišný od společného Odvolacího senátu, který funguje pro dva tribunály OSN. Toto řešení bylo zdůvodněno jednak právními odlišnostmi zřízení Speciálního soudu, jednak praktickým rizikem přetížení Odvolacího senátu, pokud by měl působit současně pro tři tribunály.[305]

3.4. Závěry k mezinárodním tribunálům OSN

Většinou jsou oba v současné době fungující mezinárodní trestní tribunály - pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu - posuzovány především jako důležitý mezikrok na cestě k vytvoření stálého Mezinárodního trestního soudu na základě mnohostranné smlouvy. Je nesporné, že po více než čtyřech desetiletích přeryvu (od ukončení činnosti Norimberského a Tokijského tribunálu) byla myšlenka mezinárodního trestního soudnictví zatlačena do pozadí. Připomínaly ji pouze

[305] Ibid., s. 8-9, § 40-46.

díla historiků, odkazy v některých ustanoveních mezinárodních smluv, které však zůstaly mrtvou literou, a konečně i některé práce právníků, kteří tuto možnost postihu zločinů podle mezinárodního práva prosazovali. Na konci 80. let se k těmto snahám připojila i Komise OSN pro mezinárodní právo. Rozhodující průlom učinila však až Rada bezpečnosti v relativně příznivé situaci v 1. polovině 90. let, kdy dočasná shoda velmocí (stálých členů Rady) umožnila právní aktivismus, založený na širším výkladu jejích pravomocí podle Charty OSN.

Zároveň však jde o svébytné mezinárodní orgány, které se již zabydlely v povědomí světové veřejnosti. Jakkoliv se může lišit hodnocení způsobu zřízení i jednotlivých kroků obou tribunálů, je nesporné, že přispěly k rehabilitaci mezinárodního trestního soudnictví. To je dnes realitou, kterou nelze popřít. Především jde - na rozdíl od budoucího Mezinárodního trestního soudu - o již fungující mezinárodní orgány, které aplikují platné mezinárodní právo. Oba statuty i judikatura tribunálů mají nespornou zásluhu na rozvoji materiálních i procesních pravidel mezinárodního práva trestního. Zároveň jde o poměrně pružný a účinný prostředek, jak může mezinárodní společenství reagovat na nejkřiklavější porušování mezinárodního humanitárního práva v konfliktech, k nimž dochází v různých částech světa. Proto je oprávněným předpoklad, že i v budoucnu budou takové *ad hoc* mezinárodní trestní tribunály vznikat a působit. O tom svědčí i nejnovější příklad vypracovaného Statutu Speciálního soudu pro Sierra Leone, který by mohl být zajímavou třetí formou vzniku mezinárodního tribunálu na základě dvoustranné smlouvy mezi OSN a státem, který je jinak teritoriálně kompetentním ke stíhání takových zločinů. V případě úspěšného vyřešení finančního mechanismu (rozpočtu) lze očekávat podpis této dohody do konce roku 2001. I přes právní odlišnosti způsobů zřízení (rezoluce Rady bezpečnosti OSN nebo mezinárodní smlouva) vykazují všechny tribunály společné znaky. Zdá se proto, že půjde o důležitou a prakticky využívanou formu mezinárodního trestního soudnictví i v 21. století.